

tivt sett avancerade ekonomiska resonemang i olika handskrivna memorial förblir okända. Till exempel kunde kommissarier vid Rikens ständers bank diskutera komplicerade monetära och statsfinansiella spörsmål långt innan det fanns en professur i ekonomi vid Uppsala universitet.

I ett av de sista kapitlen diskuterar Hans Frambach orsakerna till kame-lalismens tillbakagång i början av 1800-talet och hur nationalekonomins födelse ska förstås. Han slår fast att nedgången inte berodde på inflytande från Adam Smith. I stället lyfter han fram betydelsen av ett förändrat samhälle där människornas lycka och välmåga inte längre sågs som statens ansvar. Invånarna, som i allt större grad började uppfattas som medborgare, hade ett större eget manöverutrymme och därmed även ett ökat ansvar för sin egen utkomst. I en sådan ekonomisk och politisk kontext fanns det inte något utrymme för tankar där statlig styrning och ordning betonades. Det intressanta med Frambachs resonemang är att idéer, som kan karakteriseras som liberala, utvecklades parallellt med och oberoende av de diskurser som florerade i Storbritannien. Genom att undersöka de tyska diskussionerna kan således Frambach, liksom de andra författarna i antologin, lyfta fram andra förhållanden och processer som får oss att i alla fall delvis ompröva vår förståelse av den övergripande tidigmoderna ekonomiska idéhistorien.

Uppsala universitet

PATRIK WINTON

Ulf Sundberg, *Swedish defensive fortress warfare in the Great Northern War 1702–1710* (Åbo: Åbo Akademis förlag 2018). 405 s.

Ett stort antal förklaringar har framförts till varför det svenska stormakts-väldet gick under. Mest gångbar bland dagens historiker är nog åsikten att stormaktsväldet var dömt att falla på grund av brist på befolkning och materiella resurser. Men som Ulf Sundberg framhåller i föreliggande dok-torsavhandling har resursbristesen en inbyggd fråga. Resurserna kan ha varit otillräckliga i sig. De kan också ha varit tillräckliga i sig, men använts ineffektivt och på så sätt orsakat eller påskyndat stormaktsväldets fall.

Sundbergs egen tes är att svagheter i det svenska fästningssystemet var en starkt bidragande orsak till stora nordiska krigets utgång. För att pröva denna tes ställer han upp två hypoteser, nämligen dels att det svenska fäst-ningssystemet led av allvarliga inneboende brister, dels att dessa brister ledde till svåra förluster i manskap, materiel och territorier. Avhandlingens disposition, som är berömvärd klar och tydlig, utgår från dessa hypoteser.

Den empiriska undersökningen omfattar belägringar i östersjöprovinser-

na, Finland, Skåne och Blekinge under åren 1702–1710. I en serie fallstudier anser sig Sundberg kunna fastslå att flertalet fästningar föll på grund av inneboende brister och inte genom misstag begångna av kommandanterna. Enligt min mening hade avhandlingen vunnit i styrka om författaren även undersökt försvaret av de svenska fästningarna i Tyskland. Den sista svenska garnisonen där kapitulerade inte förrän 1716.

Sundberg menar att hans hypotesprövning har gett tydliga resultat. Han anser sig ha visat att det svenska fästningssystemet var behäftat med inneboende svagheter, varav den grundläggande var att resurserna fördelats på ett stort antal mindre fästningar i stället för att användas till färre men starkare anläggningar. Han anser sig också ha visat att de resurser som gick förlorade i försöken att upprätthålla fästningssystemet var avsevärda, och att detta rimligen måste ha bidragit till det svenska krigsnederlaget. Dessa slutsatser kan och bör diskuteras, men det finns grund för dem och de är vetenskapligt intressanta. Kommande forskning om stormakten Sveriges resursanvändning har all anledning att utnyttja och bygga vidare på Sundbergs undersökning.

Undersökningen utgår från litteraturen, som kompletterats med tryckta källor och arkivmaterial. Sundberg har inte skytt den mödosamma men givande arkivforskningen. Litteraturvalet väcker dock vissa frågor. I inledningskapitlet finns en översikt av tidigare litteratur. Denna upptar många arbeten som sedan inte återopas i avhandlingen. Ser man på de verk som faktiskt använts, lägger man märke till att en del litteratur är påfallande ålderstigen. I andra fall har äldre standardverk förbigåtts till förmån för nyare, mera sekundär, litteratur. Som fakultetsopponent vill jag betona att litteraturvalet inte kan ha påverkat undersökningens huvudresultat, men i detaljerna finns brister som kunde undvikits om annan litteratur anlåtats.

Avhandlingens huvudfrågeställning är inriktad på strukturer och processer, men när det gäller att förklara varför fästningssystemet såg ut som det gjorde anlägger Sundberg ett utpräglat aktörsperspektiv. Han håller två personer som huvudansvariga, nämligen kung Karl XI och den mångåriga fortifikationschefen Erik Dahlbergh. Sundbergs omdöme om Dahlbergh grundar sig framförallt på en relation om rikets fästningar som denne överlämnade till Karl XII 1698. Frågan är emellertid hur Dahlberghs relation ska bedömas. Den kan läsas som en lista över önskade förstärkningar av fästningssystemet men också som en försvarsskrift för Dahlberghs åtgärder som chef för fortifikationsstaten under Karl XI. Att den uttrycker Erik Dahlberghs egentliga åsikter är långtifrån självklart.

Ett material som Sundberg berör, men som han kunde utnyttjat mera, är handlingarna efter 1685 års fästningskommission. Kommissionen tillsattes av Karl XI med uppgift att granska planritningarna över rikets fästningar.

De kommitterade generalerna ägnade stor uppmärksamhet åt den viktiga staden och fästningen Riga. Det gör också avhandlingsförfattaren, som påpekar att denna befästa stad var "situated on a waterway which could be blocked by army forces", med kommentaren "[t]his was a serious flaw in the Swedish prewar planning" (s. 231). Men det är knappast rimligt att se Rigas läge som en svensk planeringsmiss. Fästningskommissionen beskrev i ett betänkande "ortens situation vid Riga" som "bisarr", men konstaterade samtidigt att "man mera än allt för mycket tvingas sig efter naturen, och vad redan där byggt är, rätta, vilket nu icke utan allt för stor tids förspillan och bekostnad till att ändra står". Liknande tankegångar finns på flera ställen i kommissionens yttranden. Man såg sig bunden av var och hur städer och fästningar byggts, eftersom det bedömdes som orimligt dyrt och kostsamt att flytta dem. Det fanns handelsstäder som var väl belägna som sådana, men illa belägna ur försvarssynpunkt. Man fick då göra det bästa av situationen. Karl XI var enväldig men inte allsmäktig. Han och hans rådgivare hade många hänsyn att ta.

Det är en stor förtjänst hos Ulf Sundbergs avhandling att den problematiserar den vanemässiga förklaringen av stormaktsväldets undergång som en fråga om bristande resurser. Undersökningen pekar vidare mot studier av kungens och de högre militärernas syn på fästningssystemets användning i krig – hur föreställde man sig fästningarnas och fältarméernas samverkan? Den visar också på det önskvärda i en analys av den övergripande resursstyrningen inom statsapparaten under 1600-talets sista årtionden.

Riksarkivet

BJÖRN ASKER

Mary Hilson, Silke Neunsinger & Iben Vyff (red.), *Labour Unions and Politics under the North Star: The Nordic Countries, 1700–2000*, International studies in social history 28 (New York/Oxford: Berghahn Books 2017). 328 s.

De nordiska ländernas arbetarhistoria har i allmänhet skrivits med respektive lands nationella historia som utgångspunkt. I ett försök att bryta med denna tradition anlägger redaktörerna för *Labour Unions and Politics under the North Star* ett nordiskt perspektiv.

Boken inleds med en fyllig presentation av tidigare arbetarhistorisk forskning, skriven av redaktörerna tillsammans med Ragnheiður Kristjánsdóttir. Här ges en kort översikt över de nordiska ländernas historia med betoning på arbetarrörelsen. Bokens fokus på Norden motiveras med likheterna i ar-